

דגם של הפרטה

קיבוץ לוחמי־הגטאות כמקרה בוחן

צביקה דרור

האם תוכל להתקיים חברה, ולו בלכידות חברתית מינימלית, כאשר החברים בה מדורגים לפי רמת חשבונות הבנק שמקורם בכישרון, יכולות, ושאר תכונות מלידה או כאלה שנרכשו, וכאשר חשבון הבנק המשפחתי הוא דיפרנציאלי והפער גדל והולך?

בקרנות אלה מושקעים עשרות מיליוני שקלים (ולדעת יו"ר הקרן לערבות הדדית הסכומים הוקצבו תוך הבנת הצרכים ויסיפיקו לצרכים הקיימים והנחזים). כן יופקדו בקופת הקהילה, בנוסף למסי הקהילה, סכומים הדרושים כדי לממן את ההוצאות שהקהילה נוטלת על עצמה כגון, השתתפות חלקית בהוצאות בריאות, סעד, חינוך, השכלה שמעבר לשתיים־עשרה שנות החינוך, ולשירותים קהילתיים נוספים (במידה שיאושרו). ובכן, לוחמי־הגטאות הוא יוצא דופן מכל הקיבוצים המופרטים, מבחינת מה שנעשה בו עם נכסי הכלל, כמו גם במה שהועבר כבר עתה לידי החברים עוד קודם שהושלם תהליך מכירת 'טבעול'.

קיבוצים, אף כאלה הנחשבים לעשירים, הלכו בדרך אחרת ב"שינויים". כדי להותיר את טעמו של הקיבוץ, נשמרת בהם, בין היתר, רמת סולידריות גבוהה יותר. כדי למנוע יצירת

קובל שהשינויים בקיבוצים קשורים בהפרטה, בשכר הדיפרנציאלי ובכל המשתמע מהם, ואילו בלוחמי־הגטאות יש מאפיין נוסף, חשוב מהם בהשלכותיו על היחיד והקהילה גם יחד: אנו נמצאים בעיצומו של תהליך, שיושלם בשנת 2013, כאשר תסתיים העברת הנכס העיקרי, 'טבעול', מידי הכלל לידיהם של החברים. הרווחים מיתרת הנכסים המשותפים יחולקו באופן שווה בין כלל חברי הקיבוץ, ללא קשר לוותק. כבר עכשיו נהנים החברים מדיווידנדים במידה ש"עסקים" אלו יוצרים רווחים. כדי להיענות לחברים בעלי צרכים מיוחדים ושל חברים חדלי־עבודה (שאינם מסוגלים להרוויח מעבודתם), הוקמו שתי קרנות. האחת, קרן לערבות הדדית והאחרת עבור האחרים.

צביקה דרור, חבר קיבוץ לוחמי־הגטאות, סופר.

פערים בלתי נסבלים נהגו בדרך אחרת ביישום ה"שינויים". על מנת להותיר משהו מטעמו של הקיבוץ נקבע גבול לדיפרנציאציה בהכנסות, בעוד שאצלנו היא "אין סופית" (דא עקא, דווקא מס הקהילה הוא שוויוני, בעלי הצרכים המיוחדים משלמים כמו אלו המשתכרים בדיפרנציאציה העליונה). אם נייעזר בהגדרות מהחברות שמחוצה לנו, אפשר לומר

שהדגם שלנו דומה לזה של מדינת רווחה מתוקנת, אך מבחינת הדמוקרטיה (השפעת היחיד והציבור על תהליכי חייו) – פחותה ממנו.

כבר כיום יש בידי החברים "כסף אישי" זמין ברמה שאינה מוכרת בקיבוצים אחרים. מה אומר ומה אדבר? – טוב לו לאדם שבידו אמצעים המאפשרים לו להחליט כרצונו על מה להוציא את כספו ואף לחסוך, ממש "כִּיף חיים". דומני, שלא אטעה אם אומר כי לו היה מתקיים סקר בשאלה האם הם שבעי רצון – רוב מכריע של החברים ישיב בחיוב. כסף ביד וכסף צפוי נוסף, גורמים לחברים שהעבירו שנותיהם בקיבוץ הקודם, נחת רוח והרגשה כי טוב... מאידך, האמירה כי "כסף מסנוור עיני אדם" מתבררת גם היא כנכונה.

כאשר איננו מדברים על הישגים משקיים נטו, ההתחשבות היתרה שהשינוי הביא אותו היא מסובכת ואינה מביאה טובה לאיש; בוודאי שאינה משפרת את יחסי האנוש. אבל היא מתקיימת וממשיכה להותיר אחריה צלקות.

הכול עסוקים עד צוואר ב"דברים הקטנים", שרובם ככולם בתחום החומרי. החצר עם הנוי היפה להפליא איננה בהכרח מצע לחיי קהילה ערים; ההפרטה הקיצונית אכלה בכל חלקה שיש בה "יחד".

מקור ההון וחלוקתו

'טבעול', המפעל המצליח המאפשר את השינויים העמוקים, נבנה מההון שנצבר במשותף ומכישורי ניהול נכונים. ברקע צריך לזכור כי קיבוץ לוחמי-הגטאות נחשב מאז ומתמיד למבוסס, בשל העובדה שדור המייסדים, אנשי שארית הפלטה, השקיע עצמו רובו ככולו בלימודי החקלאות, שהביאו להישגים. עם זאת, צודקת טענת הצעירים, כי הם הקפיצו כלפי מעלה את ההישגים המשקיים, אלא שאת השכלתם, שהיא בסיס לביצוע ניהול מתקדם, קנו עדיין בקיבוץ השיתופי שבטרם שינוי.

קיבוץ לוחמי-הגטאות נחשב מאז ומתמיד לבעל גוון "קפיטליסטי". בצד קשיחות פוליטית ודבקות בתנועת האם, נתן הקיבוץ לחבריו יותר חופש הכרעה בחיי היום-יום. למשל, אחוז הלומדים במוסדות להשכלה גבוהה עלה תמיד על המוכתב על ידי התנועה (והיה גמיש למדי מתוך היענות לצרכים מידיים). מה שאפשר לחבריו לחרוג מהסד של תקנוני

התנועה במערך הצרכני היה שילוב בין משק מצליח, יכולת ניהולית וקשב לרקע של החברים שייסדוהו. אלמלא ההישענות על רוח-הקיבוץ ויכולתו החומרית, ספק אם היה עולה בידו לעשות מרצון את קפיצת הדרך מההווה השיתופית להפרטה הקיצונית.

במבט אל העבר, יש שנסאלת השאלה האם משהו חישובי לאשורו (האם בכלל ניתן לכמת זאת?) כיצד מחולק "העושר" (כלל הנכסים) שנצבר, בעשרות שנותיו של הקיבוץ, בין רובדי החברה השונים? יש לי רושם שדור המייסדים – זה הדור שכבר היה בגיל הפנסיה כשהקיבוץ נכנס לשינויים – מקופח בחשבון רב-שנתי של חלוקת ההון המתקבל מהנכסים, אלו שנמכרו ואלה שנותרו.

אשר לפנסיה: חזרו והשמיעו, עד עלבון, באוזני הקשישים: "יסדרנו לכם פנסיה גבוהה", דיברו כאילו מימון הפנסיה בא מקרנות השפע של "האבא שלהם" ולא מאותו הצבר הון שמקורו בעבודת הכלל. כאשר כל "העסק" (המשק של הקיבוץ) נמדד במושגים של עלות מול רווח, יש להזכיר כי עוד בימי הדור הראשון דאגו פרנסי המשק מניסיון חיהם להשקיע בחסכונות. אלה "נשברו", בין השאר, למען הבנייה ללינה הפרטית, וזאת, כאשר לוותיקים כבר לא היו ילדים הנזקקים לכך; לכן, אם הכול הוא התחשבות, זוהי "הטבה" שלא התחלקה שווה בין הרבדים השונים של החברים. פעם נוספת אפשרו החסכונות את פיתוח 'טבעול' (סכומים אלה אמנם הוחזרו לקופת הקיבוץ). כך, שתודעת החיסכון, שכמוה בצבירה לפנסיה, כאשר המטרה היא להבטיח את עתיד החברים לעת זקנה, היא הנותנת.

זאת אף זאת: יהיו בין הצעירים של היום מי שיאריכו ימים וגם הם יזכו לפנסיה גבוהה (אמנם, לפי העיקרון הדיפרנציאלי). יתרה מזאת, הם יגיעו לגיל הפנסיה כשברשותם נכסים רבים יותר מאשר היו לדור המייסדים (דיור מרווח יותר, ציוד ביתי ואישי עשירים יותר, כלי רכב, העשרה מכובדת יותר לילדיהם בהשוואה לבני דור המייסדים, ועוד כהנה וכהנה).

כתוצאה מכך יוכלו להפיק מהפנסיה יותר מאשר זוכים לה בני הדור הראשון.

ועוד: אם וכאשר יזדקק בן משפחה בזקנתו לסיעוד, הרי ההוצאה היחסית של בעלי ההכנסות הנמוכות תהיה גבוהה בהשוואה לאלו הנהנים מקופה שנצברה מהכנסות גבוהות. הקיבוץ דאג לממן את עיקר התשלומים לביטוח סיעודי (למרות שביטוח זה מהווה אך מעט מהנדרש לטיפול סיעודי).

במחשבה לעתיד, כלום יהיה זה פשוט כאשר בשכנות קרובה, דלת אל דלת, יתגוררו משפחות שפערי ההכנסה ביניהן כה גבוהים? כיצד יחיו זה בצד זה כאלו שיש להם מכל טוב בצד כאלה החייבים בוותורים כדי לגמור את החודש, אם משום שמשפחתם מרובת ילדים ואם משום ששובצו בגלל כישוריהם בדירוג המקצועות במקומות שההכנסה בהם נמוכה. שאלה היא: האם תוכל להתקיים

חברה, ולו בלכידות חברתית מינימלית, כאשר החברים בה מדורגים לפי רמת חשבונות הבנק שמקורם בכישרון, יכולות, ושאר תכונות מלידה או כאלה שנרכשו, וכאשר חשבון הבנק המשפחתי מראה על פער גדל והולך? לפיכך, על פי המדד הסוציו-אקונומי המקובל, ימצאו החברים מאתמול ברמות חיים שונות במובהק. כלום הדבר לא ישפיע על הרגשותיהם והשקפת עולמם? האם ימצא לחברי יישוב כזה טעם לבנות "בניין על" של ערכי חיים וערכי תרבות משותפים, שמהווים עדיין אצל רבים את טעם החיים?

צריך לזכור גם זאת: מחוץ לקיבוץ אנשים נולדו לחברה בלתי שוויונית ואילו אצלנו, עד כמה שהחברה הייתה באמת שוויונית, הכיוון הוא הפוך. הדבר מבלבל, גם מבחינה פסיכולוגית, את בעלי ההכנסות הנמוכות יותר מאשר את בעלי ההכנסות הגבוהות. שהרי בכגון זאת אין מדובר ביחסים של אהבה, קנאה, שנאה וידידות המתקיימים בין בני אנוש, אלא בשוני אובייקטיבי ברמת החיים. לכן, אפשר להניח שיפחיתו לתרום ליחד של היישוב.

בדיונים הרבים על השינויים, שהתמשכו מספר שנים, היו שדיברו על כך כי הפתרון למשבר של הקיבוץ השיתופי הוא בשינוי מן היסוד של הגדרת היישוב. היו שדיברו על מעבר למושב שיתופי. ישירים יותר לשיטתם היו אלה שתבעו להפוך את הקיבוץ ליישוב קהילתי, שבו עיקר הקשר בין התושבים הנו טכני ומה שנוצר ומתקיים מעבר להכנסות והוצאות המשפחתיות בא מרצון טוב ומרוח התנדבותית. הם הצביעו על כך, משום שמאז שהתבטלו אצלנו התורנויות למיניהן, פסה מקרבנו ההתנדבות.

במידה שמתקיימים בצורה ספוראדית אירועים, הם נישאים על כתפי בני הדור הצעיר, הרענן. אולי לאחר התמסדותם האישית ימשיכו להיות זרם רענן בחיי היישוב, ואולי – וזוהי סברה אפשרית יותר – ילכו בעקבות הוריהם.

חברים משלנו, המנהלים מפעלים, מקבלים לעבודה אנשים בהתאמה לתפקידים הנחוצים להפעלת המפעל, ואילו הקיבוץ העביר לקהילה ירושה מורכבת מבחינת ההרכב האנושי (בלשון ימינו: מצבת כוח האדם) הכוללת חברים עם לקות בענייני עבודה ובעלי צרכים מיוחדים. כאן דרושה לא רק מערכת בירוקרטית, כאן דרושים גם אנושיות והתחשבות – משהו שמעבר לאופי המרובע של התקנונים.

האם החברים שנאבקו, בנפשכם, האם החברים שנאבקו, במשך שנים, לשנות את המבנה השיתופי של הקיבוץ ויכלו להשתחרר מההתייחסות הקרה, מההתחשבות, לבד מלהתגדר בזה "שהקמנו קרן גדולה לעזרה הדדית" הקוצבת לנזקקים? לא

ייאמן הדבר: בפועל, המערכת הניהולית של הקהילה שלנו אינה שונה מזו שהייתה לפני כן, בקיבוץ ה"שיתופי" – עודף בירוקרטיות, תהליכי קבלת החלטות משובשים, כל מנהל נוהגו כרוחו, לא תמיד נשמר היחס השווה לגבי כל החברים, וכל שאר החוליים של פקידות "פקידותית". ההנמקה ש"כאשר כל אחד ידאג לעצמו תפחת התלות של החבר בבעלי התפקידים" טובה רק לגבי מי שאינו נזקק למערכת.

בחברה המתנהלת על פי חישובים כלכליים של עלות מול רווח, פחות חברים מסוגלים להבין את התהליכים ולעקוב אחריהם. בל יחשוד בי איש בכך שאני מזלזל בחברים, אם אומר שעכשיו רבים יותר מהם מוותרים על שיקול דעתם. בודיעין ובבלי יודעין הם מעבירים אותו אל המנהלים והמובילים, שכיום באים לרוב מהתחום המשקי-כלכלי, כאשר הציפייה מהם היא שההישגים שיביאו יתרמו לארנק המשפחתי וגם שידעו, בכישוריהם הרבים, לפתור כל בעיה אשר תעלה על סדר היום.

תהליך בלתי הפיך

ומשהו על תרבות. התנועה הקיבוצית, וההתיישבות העובדת כולה, היו יצרני תרבות כאשר יחידים המשולבים בחברה הקדישו עצמם ליצור תרבות בעלת פנים משלה. עכשיו, כשכל אדם לגורלו, הוא יצטרך להיעזר בכוחות עצמו ובממונו כדי להגיע ל"משהו", ממש כמו בעולם הגדול. כך, דומה עליו, עלה הכורת על תרבות בעלת פנים ייחודיים. כמו בעולם, אמנים

של עכשיו אינם אלא תקופת ביניים בטרם "מהפך" ליישוב שכולו קפיטליזם. מי שסבור שיקרה אחרת הוא תמים, ובחלק מהמקרים אף צבוע, כי למרות המלל מימי תנועת הנוער ינטשו בפועל את החתירה ל"חברה אחרת."

השינויים בלוחמי-הגטאות נכנסו לתוקפם לפני כשלוש שנים, זהו פרק זמן קצר מכדי לבחון את הנעשה בחינה יסודית. עם זאת, כבר אפשר להסיק:

א. זהו תהליך בלתי הפיך, אי אפשר לגלגלו לאחור, ולו במעט, אל דגם הקיבוץ המתחדש.

ב. קיבוץ שלא זכה להיות "עשיר" לא יוכל לצאת לדרך אשר כזאת (הכוללת, בכל זאת, גם מעט חישוקים של אחריות חברתית העולים בכסף); גם לא יצליח להעביר לחבריו כסף או שירותים שווי ערך לכסף בכמות אשר תחפה על מה שהם הפסידו, או ויתרו עליו, בהיותם קיבוץ.

ג. במחלוקת לאן עשויה דרך זו להוביל, גרסתי היא שהיישוב ילך וידמה ליישוב קהילתי (לא במובן שנוהגים לכנות היום את הקיבוץ, אלא כזה שנבנה מלכתחילה כיישוב קפיטליסטי).

ד. בהתאמה נכונה אולי אפשר עדיין לבודד את הפעילות החינוכית של הדורות הצעירים כך שיוכלו להביא ליישוב איזושהי השראה של אחווה. אך זוהי רק נחמה פורתא לגבי מי שמצטער על המהלך, ומשהו שאינו מאיים על התהליך להיות "לא קיבוץ". ■

ויוצרי תרבות אחרים לא יעבדו עם החברה (מה שדורש ויתורים מצדם, ולא מעטים מהם עשו זאת בהכרה) אלא רק לפי האינטרסים שלהם ונטיות לבם - והחברה לא תשקיע ולכן לא תקבל.

הוויכוח הוא בין המבקשים לסיים את הפרק הקיבוצי בתולדות היישוב לבין אלה המביעים רצון שהוא ימשיך להתקיים לדורות כיישוב המבוסס על דרגת שיתופיות מסוימת בעזרת מנגנון שיתופי קטן ביחס לאפשרויות הכלכליות, שיעסוק מטבעו רק בקצוות העניינים שנטל על עצמו: בריאות, רווחה והשכלה. טענת אלה הייתה שעלינו לשמור על יישוב רב-דורי (שפירושו להעניק תנאים "אטרקטיביים" לבנים ולאנשים מהחוץ המבקשים להישאר או להצטרף). אך אליה וקוץ בה. מרביתם ככולם עובדים בחוץ ומשכורותיהם גבוהות מהממוצע של העובדים בעסקיו המעטים ובשירותיו הקהילתיים. המלל הכמו-סוציאליסטי מתנפץ מול המציאות משום שחיי היום-יום שלהם, בעבודה ובפנאי, הם מחוץ ליישוב. מי שבידיו אמצעים יקבל את צרכיו התרבותיים מחוץ למסגרת היישוב. על שכמותם נאמר פעם משפט שנון: "חושבים בשמאל וחיים בימין".

הוסף לכך את העובדה שחויית העשייה המשותפת, בעבודה ומעבר לה, התפוגגה, ותיווכח כי למרות המלל לא יישארו ב"קיבוץ החדש" מאפיינים מזמן היותו קיבוץ. רוב החברים, כך נדמה לי, יאמרו כי אכן לכך התכוונו; לכן ה"שינויים"

